

NUTQNI TINGLAB TUSHUNISHGA O'RGATISH

Suyunova Marjona

Jizzax davlat pedagogika universiteti 2 kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim tizimini rivojlanish talablariga muvofiq pedagogik kadrlarning yuksak professional tayyorgarligi va g'oyaviy - siyosiy yetukligi, umumiy madaniyatini darajasining doimiy o'sib borish masalalari o'rta qo'yilishi, o'quvchilarini go'yaviy - siyosiy jihatdan tarbiyalashda mamlakatimizdagi xalqlar hayotidagi muhim voqealar, bayramlar hamda unitilmas sanalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanligi, nutqni tinglab tushunishga o'rgatish va nutq mashqlarini taxlil qilish haqida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik texnologiya, ta'lim jarayoni, og'zaki va yozma nutq, dialogik nutq, tinglab tushinish.*

Kirish: Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning markazida ta'lim jarayonining ham subyekti, ham obyekt bo'lgan o'qituvchi va o'quvchi turadi. O'quvchilarning bir-birlari bilan o'zaro aloqalari, muloqotlari interaktiv metodlarni qo'llaganda, tabiiy, erkin bo'lishini tajriba ko'rsatmoqda. Hozirgi kunda dars jarayoniga samarali erishish uchun bunda axborot manbalari, jihozlari, audiovizual vositalar kompyuterga kiritilgan o'yinlar, o'qitishning zamonaviy kompyuter tizimlari, multimedia, audio va video kassetalar, disk, fleshkalardan va boshqa yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarni bilimni mustahkamlashda va oshirishda muhim o'rinni egallaydi. O'quvchilarning har bir fanga bo'lgan qiziqishlarini oshirish maqsadida axborot texnologiyalari bilan bir qatorda pedagogik texnologiyalarning interfaol usullaridan aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, hamkorlikda o'qish va tarjima qilish, bahs-munozara, davra suhbat, klaster va boshqa ko'pgina usullardan foydalanilgan holda og'zaki va yozma nutqqa o'rgatiladi.

Ona tilidagi nutqni eshitish, tushunish, so'zlashuv deb ataladigan nutq faoliyati turini o'zida aks ettiradi. Shu bilan ular eshitib o'qishda ham ma'lum tajriba orttiradilar. Ular darsda o'qituvchining nutqini, javoblarini eshitadilar. Ba'zan hikoya o'qishda yoki diktant o'qiyotganda o'qituvchi ularga ovoz chiqarib o'qib beradi, ba'zan esa gapirib beradi. Eshitish odatda o'quvchilarni yangi til materiallaridan tanishtirish uchun yoki qayta esga olish uchun tegishli nutq mazmunini bayon etish uchun xizmat qiladi. Eshitib tushunishga o'rgatish bilan bog'liq bo'lgan mustaqil maqsad qo'yilmaydi. Eshitib idrok etishni maxsus mashq qilishni talab etadigan materiallar tanlanmaydi.

Mavzular bilan birga qo'shib olib borib, yuqori bosqichlarga og'zaki nutqqa o'rgatishni qanday tuzish kerakligiga umumiy o'ra ta'lim uchun mo'ljallangan

darsliklardan misol bo'la oladi. Har bir mavzuda og'zaki nutq ustida ishlash, ma'lum mavzu atrofida olib boriladi. Masalan, "Teatr" mavzusi olinadi va darsning boshida quyidagi topshiriqlar taklif qilinadi.:

- 1) Siz teatrga qachon, kim bilan borganingiz, qanday ertak ko'rganingiz haqida so'zlab bering:
- 2) Ko'rgan ertagingiz, bosh rolda kim o'ynaganligi, o'zingiz yaxshi ko'rgan bir yoki bir necha qahramonlar haqida so'zlab bering:
- 3) Shunday vaziyatni tasavvur qiling: do'stingizga ertak haqida so'zlab beryapsiz. Do'stingiz bosh rolni kim o'ynaganligini bilishni istaydi. Siz unga shu ertakni ko'rishni va bu haqda o'z fikrini aytib berishni maslahat bering.

Dialogik nutqni yanada o'stirish uchun intervyudan foydalanish mumkin: o'quvchi biror shaxsni ifodalab, boshqa o'quvchilarning savollariga javob qaytaradi.

Tinglab tushunish ustida ishlash yuqorida ko'rganingizdek, nutq boshqa turlarning o'sishi bilan yanada bog'liqdir. Tinglab tushinish o'qish bilan moslangan bo'lishi mumkin. Boshlanishida o'qituvchi ilmiy - ommabop matnни o'qitayotgan bo'lsalar, kashfiyot davri haqida so'zlab beradi.

Tinglab tushunish yuqori sinflarida ko'proq rivojlanishi mumkin. Ayni bir vaqtda turli xil qiziq material ma'lum qilish imkonini beradi. Bunday badiiy asarlardan, hikoyadan, ertakdan olingan qahramonlar, ajoyib kishilar, yozuvchilar epizodlar, manba xizmatini o'tashi mumkin.

Ba'zida badiiy asarlardan kichik parchalar tinglash, keyin esa ishlarni xotirlab, so'zlab berish foydalidir. O'quvchilar tekstni xotirlab qolib, so'zlab bera olishlari uchun o'qituvchi yordamchi savollar beradi.

Matnни necha marta tinglash kerak degan savol paydo bo'ladi. Bu, chamasi tinglashning maqsadiga bog'liq bo'lsa kerak. Agar tushunilganlikni ona tilida savollar berish yoki xulosa yasash orqali tekshirib ko'riladigan bo'lsa, unda bir marta tinglash yetarli bo'ladi. Agar tekstdan so'zlab berish va mavzu yuzasidan suhbatni davom ettirishda foydalanilsa, unda ikki marta tinglashning o'zi talab qilinadi.

Og'zaki nutqni o'rgatishda nutq mashqlari ham asosiy omil hisoblanadi. Ularga quyidagicha izoh berib, ilova qilish mumkin:

1. Badiiy asar, sahna asari, suhbat, axborot, radioxabar va shu kabilarni tinglash.
2. Televizorda ko'rilgan mutfilmlar asosida kichik hikoya yozish.

Hayotiy tajribalarga tayangan holda shuni aytish kerakki, hozirgi darsliklarimiz davr talabi darajasida judayam mukammal qilib ishlangan gholda ishlendi, darsliklarni yanada yangi darsliklar chiqarish ustida ish olib borilmoqda. Hozirgi ishlab chiqilgan darsliklarda har bir hikoya yoki mavzular

yoki misollar judayam tushunarli holda qilib ishlangan va audio qilib ishlangan o'quvchilar har bir mavzuni juda yaxshi tushunib olishmoqda.

Dars jarayonida interfaol metodlar va didaktik o'yinlar o'quvchilarning chet tilidagi nutqni eshitish, undan xulosa chiqarish qobiliyatlarini tarbiyalaydi, o'quvchilarning nutq madaniyatini oshiradi. Yoshga doir matnlar tanlash, tanlangan matnlar ustida savol- javob uyushtirish, dialoglar tuzish, mazmunli o'yinlar, ayniqsa kundalik maishiy xizmat mavzuidagi rolli o'yinlar ko'p o'ynatiladi. Har bir darsni qiziqarli qilib o'tish uchun o'quvchi o'z ustida ko'proq ishlash talab qilinmoqda va interfaol metodlar orqali o'quvchilarga dars berish ularning xotirasini rivojlantirish va ongi va tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi va samarali natijaga erishadi. O'qish darslarida o'qilgan matnning ongli o'zlashtirilishiga bog'liq. O'quvchi matnda fikr nima haqida borayotganini aniqlasagina o'zida shunday xislatlarni shakllantirishga harakat qiladi.

Ikkinchidan esa yaxshi inson bo'lishi uchun o'qishning zarurligini anglaydi. Ongli o'qishni ta'minlashda matn bilan unga ishlangan rasmlar o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlashtirishga, matn yuzasidan savollar berishga diqqat qaratishi lozim. She'r, tez aytish, topishmoq, qo'shiq, maqol, hikmatli so'zlardan o'qitish, yod oldirish ham o'quvchilarning o'qishga qiziqishini oshiradi, o'qish malakasini shakllantiradi, hotirasini mustahkamlaydi. O'qish darslarining uchdan ikki qismi o'qishni mashq qilishga ajratilishi lozim. Demak; o'quvchilarni o'qishga o'rgatish, ularning o'qish suratini oshirish, ifodali va ongli o'qish elementlarini shakllantirish, tarbiyalash o'qish darslarining muhim vazifalari xisoblanadi. Bolalalar o'qish orqali ham tinglab tushunish qobiliyatiga ega hisoblanadi. Ularga qancha kitoblarni ko'p o'qisa, tinglab eshitish xotirasi rivojlanadi.

O'quvchilarning og'zaki nutqi yaxshi rivojlangan bo'lsa, hamma tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuz etsa, albatta, yozma nutqi ham ravon va tushunarli bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirish yuzasidan olib borilgan kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning ko'pchiligi o'z fikrini ifodalashga qiynaladi, uni mantiqan izchil bayon qila olmaydi, bog'lanishli jummalarni noto'g'ri yoki noo'rin tuzadi. Zero, ular hali gap qurilishini, mustaqil gaplarning o'zaro bir-birlari bilan bog'lanish shartlaridan xabardor emas. Shuning uchun o'qish darslarida amalga oshirilayotgan o'quvchilarda nutq o'stirish borasidagi harakatlarning ona tili darslarida matn ustida ishlashga oid mashqlar bilan uzviy bog'lab olib borilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Xulosa, nutqni tafakkurdan ajratib bo'lmaydi, nutq tafakkur asosida rivojlanadi, fikr nutq yordamida pishib yetiladi, yuzaga chiqadi. Ikkinchi tomondan, nutqning o'sishi fikrni shakllantirishga yordam beradi, takomillashtiradi. Nutqni tinglab tushunish orqali ko'pgina natijalarga erishsa bo'ladi va buning uchun samarali harakat qilmoq darkor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gurbich P.B."Obuzene nepodgotovlennoy rechi. Inostranne yazki v shkole"1964 №1
2. Shukurov Yoqubjon "Dil ko'zgusi" O'zbekiston,1990, 61 bet.
3. G'oziev E." O'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish" O'qituvchi 1988, 104 bet.

4. Alov Y. va boshqalar "ingliz tili darsligi" o'rta maktabning 7-sinf uchun 13-nashri,o'qituvchi 1989, 200 bet.
5. Jamol Jalolov." Chet tili o'qitish metodikasi". Toshkent, 1996- yil
6. Ishmuhamedov R., Abdukadirov A., Pardayev A. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar". Toshkent, 2008.
7. www.kokanduni.uz

